

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN LİSANSÜSTÜ EĞİTİM FAALİYETLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS ON GRADUATE EDUCATION ACTIVITIES

İhsan GÜZEL¹
Ender ÖZEREN²

Öz

Araştırmada Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmada temel amaç araştırmaya katılan lisansüstü öğrencilerin, Covid-19 pandemi süreci ile ortaya çıkan yeni eğitim ortamının lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisine ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini betimlemek olduğundan betimleyici fenomenoloji tercih edilmiştir. Araştırmada çalışma grubunu belirlemek amacıyla tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde öğrenimine devam eden 15 lisansüstü öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada lisansüstü öğrencilerinin Covid 19 sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerinin etkilerine ilişkin görüşlerini belirlemek için veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler araştırmacı tarafından betimsel analiz yöntemi ile raporlaştırılmıştır. Araştırmada lisansüstü öğrencilerinin; Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerine olumsuz etkilerinin olumlu etkilere göre daha fazla olduğunu, öğretim üyeleri ile öğrenci iletişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmediğini, öğrencilerin öğretim üyelerine ulaşmakta zorluklar çektiğini, lisansüstü öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde sınıf arkadaşlarıyla iletişim kurmakta güçlük çektiğini ve uzaktan eğitim sürecinde öğretim üyelerinin çok etkin olmadığını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Lisansüstü Öğrenci, Lisansüstü Eğitim.

Abstract

In the study, it was aimed to determine the effect of the Covid-19 pandemic process on postgraduate education activities. For this purpose, phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used in the research. Descriptive phenomenology was preferred since the main purpose of the research was to describe the views and experiences of the graduate students participating in the research on the impact of the new educational environment that emerged with the Covid-19 pandemic process on the postgraduate education activities. In the research, convenience sampling method, which is one of the non-random sampling methods, was used to determine the study group. The study group of the research consists of 15 graduate students who continue their education at İnönü University Institute of Educational Sciences. In the study, a semi-structured interview form was used as a data collection means to determine the views of postgraduate students on the effects of the Covid-19 process on postgraduate education activities. The data obtained were reported by the researcher with the descriptive analysis method. In the research, it was found that the negative effects of the Covid-19 pandemic process on the postgraduate education activities of the graduate students were more than the positive effects; the communication between the lecturers and the students did not occur in a healthy way; the students had difficulties in reaching the lecturers; the postgraduates had difficulty in communicating with their classmates during the distance education process; and faculty members were not very active in the education process.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Graduate Student, Postgraduate Education

¹ Doktora öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ihsan.gzl7@gmail.com ORCID: 0000-0002-0938-1634

² Öğr. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Çermik Meslek Yüksekokulu, enderozeren@gmail.com ORCID: 0000-0003-4605-8120

1. GİRİŞ

Teknolojideki hızlı değişimle birlikte bireylerin teknoloji dünyasına uyum sağlayabilmeleri için kendi gelişimlerinden haberdar olması ve sürekli değişen bilgileri takip etme gerekliliği kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu durum, toplumsal yaşamın birçok alanında dijital alanlara evrilmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeyle birlikte internete erişimin son zamanlarda bilgiye ulaşma, bilgiyi paylaşma, günlük işlerde kolaylık sağlama ve eğitim gibi alanlarda getirdiği kolaylıklara gün geçtikçe uyum sağlanmaktadır. Teknoloji yüzyılı olarak da nitelendirilen çağımızda güçlü toplum ya da bireyler olarak nitelendirilen kişilerden beklenen davranışlar; bilgiye ulaşan, bilgiyi aktaran, ulaşılan bilgilere yeni bilgi ekleyen ve yorumlayabilen şeklindedir (Soran, Akkoyunlu ve Kavak, 2006). Covid-19 salgınının birçok sektörde uzaktan çalışma zorunluluğunu doğurması sebebiyle bilgiye ulaşma ve bilgiyi işleme son iki yılda yaşanan süreçte daha da önem kazanmıştır. Uzaktan çalışma, teknolojiyi etkin kullanmayı gerektirmiştir. Bu gereklilik, özellikle eğitim alanında etkisini daha çok hissettirmiştir.

Covid-19 pandemi sürecinde hastalığın yayılımını düşürmek için birçok ülkede yükseköğretim kurumları, ilk ve orta düzeydeki okullar ve diğer eğitim kurumlarının geçici olarak kapatılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Türkiye’de görülen ilk Covid-19 vakası sonrası, Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı ilk ve orta dereceli kurumlarda 16 Mart 2020, YÖK’e bağlı kurumlarda ise 25 Mart 2020 tarihi itibarıyla geçici süre ile kapatma kararı alınmıştır (MEB, 2020; YÖK, 2020a). Bu tarihten sonra tüm üniversiteler ve MEB bünyesinde eğitim veren tüm devlet okulları ve özel okullar uzaktan eğitim sürecine girmiştir. Bu durum, tüm eğitim kademelerinin pandemi koşullarının oluşturduğu faktörlerden etkilenmesine neden olmuştur.

Yapılan araştırma bağlamında Covid-19 pandemi sürecinin oluşturduğu etkiler lisansüstü düzeyde ele alınmıştır. Lisansüstü düzeyde 2020 yılı Mart ayından itibaren dijital erişim araçları ile uzaktan eğitim süreçleri başlatılmıştır. Bu süreç, gerek lisansüstü öğrenciler gerek üniversiteler gerekse de öğretim üyeleri açısından beklenmedik, önceden yaşanılmamış, tecrübe edilmemiş bir durumu ortaya çıkarmıştır. Sürecin başlangıcında aksaklıklar yaşanmasına rağmen ilerleyen zamanlarda üniversiteler sistemlerini oluşturmuş, öğrenci ve öğretim üyeleri sürece uyum sağlamışlardır.

Covid -19 sürecinde diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi yükseköğretim düzeyinde de uzaktan eğitime geçilmiştir. Uzaktan eğitim; yükseköğretim kurumlarında öğrenme-öğretme faaliyetlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri işe koşularak planlanıp yürütüldüğü, öğretim elemanı ve öğrenci ile öğrencilerin kendi aralarındaki karşılıklı etkileşimlerinin bütünleştirilmesiyle; derslerin mekân kısıtlaması olmaksızın öğretim elemanı tarafından eş zamanlı olarak öğrencilere aktarılmasıdır (YÖK, 2020b). Türkiye’de Covid-19 pandemi sürecinde diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi lisansüstü düzeyde de uzaktan eğitim zorunlu olarak tercih edilmiştir. Bu tercihler Covid-19 pandemi sürecinde yapılan akademik çalışmaları etkilemiştir. Nitekim Türkiye’de Covid-19 pandemi sürecinde yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde, uzaktan eğitimin avantajları ve dezavantajları üniversite öğrencilerinin katılımı ile geliştirilen anketler aracılığı ile belirlendiği çalışmalar (Keskin ve Özer Kaya, 2020; Tarlakazan ve Tarlakazan, 2020; Yılmaz İnce, Kabul ve Diler, 2020; Sarıtaş ve Barutçu, 2020; Aksoğan, 2020; Akbal, 2020; Afşar ve Büyükdoğan, 2020); daha büyük örneklem gruplarına erişebilmek için üniversitelerarası katılımın sağlandığı, verilen anketler aracılığı ile toplandığı ve Türkiye’de Covid-19 pandemi sürecinde yapılan uzaktan eğitim faaliyetleri hakkında daha genel ve güvenilir politika önerileri sunan çalışmalar (Karadağ ve Yücel 2020; Zan ve Zan, 2020) ve uzaktan eğitim faaliyetlerini, üniversitelerin Covid-19

pandemi sürecinde kullanmayı tercih ettiği uzaktan erişim platformları ve uzaktan eğitimdeki yasal sorunlar gibi çeşitli açılardan inceleyen çalışmalara (Durak, Çankaya ve İzmirli, 2020; Esgice Gündüz vd., 2020) rastlanılmaktadır. Yapılan araştırmada yukarıda belirtilen çalışmalardan farklı olarak görüşmeler yolu ile Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda sınırlı sayıda yapılan araştırmalar arasında yer alan araştırmannın, alanyazındaki önemli bir eksikliği karşıladığı söylenebilir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte eğitim ortamlarında sıklıkla söz edilen uzaktan eğitimin, yakın gelecekte bir alternatif veya yüz yüze öğrenmede destek fonksiyonu olmak yerine, eğitimin asıl zemini haline dönüşeceği tahmin edilmektedir (Telli ve Altun, 2020). Bunun yanında Covid-19 pandemi süreciyle ortaya çıkan uzaktan eğitime hazırlıksız yakalanılması bir krize neden olmuştur. Bu krize hızlı bir çözüm olarak örgün eğitime göre yapılmış üniversiteler, yüz yüze eğitimin yerine web tabanlı uzaktan eğitim ile dersleri ve programları devam ettirmek açısından hızla çalışmalara başlamış, acil uzaktan eğitime geçiş yapmıştır (Gewin 2020; Lau, Yang ve Dasgupta, 2020; akt. Keskin ve Özer Kaya, 2020). Bu geçiş oldukça hızlı gerçekleştirildiğinden öğrencilerin uzaktan eğitimin gereklerine ve protokollerine uyum sağlamaları konusunda bir değerlendirme yapılamamıştır (Iyer, Aziz ve Ojcius, 2020). Yapılan çalışma, lisansüstü öğrencilerinin uzaktan eğitimin gereklerine ve protokollerine uyum konusunda yaşadıkları sorunların belirlenerek; uzaktan eğitim süreçlerindeki eksikliklerin giderilmesine katkı sağlaması açısından bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan araştırmada, Covid-19 pandemi süreci ile ortaya çıkan yeni eğitim ortamının lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada “Covid 19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkileri nelerdir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu temel soru çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Covid-19 pandemi sürecinin, lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşması sürecine etkileri nelerdir?
- Covid-19 pandemi sürecinin, öğrenci-öğretim üyesi ve öğrenci-öğrenci ilişkilerine etkileri nelerdir?
- Covid-19 pandemi sürecinin; öğrenci-öğretim üyesi, öğrenci-öğrenci iletişimine etkileri nelerdir?
- Covid-19 pandemi süreci ile birlikte uzaktan işlenen lisansüstü derslere ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?
- Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim alan öğrencilerinin derslere katılım durumuna ve derslerin etkililiğine etkileri nelerdir?
- Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim aracılığı ile gerçekleştirilen lisansüstü eğitim faaliyetlerinde öğretim üyelerinin etkililiğine ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Yapılan araştırmada, çalışma grubunda yer alan lisansüstü öğrencilerin görüşlerinin kapsamlı ve derinlemesine belirlenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin

kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır. Yapılan araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni farkında olduğumuz fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir bilgiye sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Fenomenoloji deseninin ifade edilen bu özelliğinden dolayı araştırmada Covid-19 pandemi süreci ile ortaya çıkan yeni eğitim ortamının lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisini derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan lisansüstü eğitim faaliyetlerine ilişkin lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşlerine ait olgular, alanyazın ile ilişkilendirilerek uygulamaya ilişkin bazı öneriler sunulmuştur.

Fenomenolojik araştırma, iki farklı biçimde ele alınmaktadır. Bunlar; betimleyici ve yorumlamacı fenomenoloji yaklaşımlarıdır. Araştırmada temel amaç araştırmaya katılan araştırmaya katılan lisansüstü öğrencilerinin, Covid-19 pandemi süreci ile ortaya çıkan yeni eğitim ortamının lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisine ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini betimlemek olduğundan betimleyici fenomenoloji tercih edilmiştir (Ersoy, 2017).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu belirlemek amacıyla tesadüfi olmayan örneklem türlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yer alan programlarda öğrenim gören öğrenciler dahil edilmiştir. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yer alan programlarda öğrenim gören öğrencilerin sayısının nitel araştırma için fazla olması, maliyet, cevap alma oranı, zaman gibi kısıtlar nedeniyle araştırmada örnekleme gidilmiştir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2005). Örnekleme alınacak katılımcıların belirlenmesinde tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örnekleme, araştırmacının istediği veya daha doğru cevaplar vereceğini düşündüğü birimleri özgürce seçebildiği örnekleme tekniğidir (Şimşek, 2012). Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi, Covid-19 salgını nedeni ile veri toplama sürecinde sınırlılıkların olması nedeni ile tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmaya İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yer alan programlarda öğrenim gören 15 öğrenci dahil edilmiştir. Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin 7'si kadın 8'i ise erkektir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda lisansüstü öğrencilerin Covid-19 pandemi sürecindeki lisansüstü eğitim faaliyetlerine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan sorular bulunmaktadır. Görüşme formu, geliştirilme aşamasında yedi sorudan oluşturulmuştur. Daha sonra görüşme formunda yer alan sorular için üç uzmandan (eğitim teknolojisi uzmanı, eğitim programcısı, eğitim bilimleri uzmanı) görüş alınmıştır. Uzmanlar sorulardan ikisinin yanıtının diğer soruların yanıtları ile benzerlik taşıması nedeni ile görüşme formundan çıkarılmasını önermişlerdir. Uzman görüşleri doğrultusunda tekrar düzenlenen görüşme formuna, geriye kalan beş soru ile son şekli verilmiştir. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun son şeklinde yer alan sorular şunlardır:

1. Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir? Açıklayabilir misiniz?

2. Covid-19 pandemi sürecinde danışman öğretim üyesi ile iletişim hangi kanallarla sağlanmıştır ve bu sürecin danışman öğretim üyesi ile olan iletişime olumlu veya olumsuz etkileri olmuş mudur? Olmuşsa açıklayabilir misiniz?
3. Covid-19 pandemi süreci ile birlikte derslere katılım durumunu ve derslerin etkili bir şekilde işlenmesini değerlendirir misiniz?
4. Covid 19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim alan öğrenciler arasındaki ilişkilere yansımaları ne şekilde olmuştur? Açıklayabilir misiniz?
5. Covid 19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim aracılığı ile gerçekleştirilen lisansüstü eğitim faaliyetlerinde öğretim üyelerinin ders işleme durumlarına ilişkin görüşleriniz nelerdir?

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında, lisansüstü eğitim alan öğrencilerin Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisine ilişkin görüşlerini belirlemek üzere yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yer alan programlarda öğrenim gören 15 öğrenci gönüllük esasına göre belirlenip araştırmaya dâhil edilmiştir. 15 öğrenci tespit edildikten sonra öğrenciler ile Covid-19 pandemi sürecinden dolayı uzaktan erişim platformları (zoom, whatsapp, telefon, google meet) ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde tercih edilen uzaktan erişim platformları tamamen katılımcı öğrenci tercihinin bırakılmıştır. Görüşmeler, her öğrenci için 40-50 dakika arasında değişiklik gösteren sürelerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında araştırmacı, ihtiyaç duyulan yerlerde sorular sorularak öğrencilerin konu hakkında kapsamlı ve ayrıntılı görüşler bildirmesine yardım etmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada beş sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtası ile toplanan veriler, betimsel analiz yolu ile raporlaştırılmıştır. Betimsel analizde araştırmada erişilen bulgular, önceden belirlenen temalara göre raporlaştırılabildiği gibi, katılımcıların görüşlerini dikkat çekici bir şekilde yansıtmak için katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilerek de raporlaştırılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bağlamda analiz sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulardan alınan yanıtlardan beş tema oluşturulmuş, belirlenen temalar altında çeşitli kodlamalar yapılmış ve katılımcı öğrencilerin görüşlerinden doğrudan alıntılar verilerek araştırma bulguları desteklenmiştir. Görüşme verilerinin analiz aşamasında katılımcı lisansüstü öğrencilerine; Öğrenci 1, Öğrenci 2... Öğrenci 15 gibi takma adlar verilmiştir.

2.5.1. Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlik için, verilerin inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlık, doğrulanabilirlikleri önem taşımaktadır. Araştırmalarda inandırıcılığın sağlanabilmesi için araştırmacıların uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, çeşitleme, uzman incelemesi ve katılımcı teyidi stratejilerini kullanmaları gereklidir (Lincoln ve Guba, 1985). Uzman incelemesi süreci, ham veriler ile bu verilerin işlenmesiyle ortaya çıkan bulguların çelişmemesi ve uyumu ile kesin olmayan yorumlarla ilgili olarak meslektaşlarla görüşme ve tartışmalar yapılmasıdır (Merriam, 2013). Bu hususta araştırmada alan uzmanlarıyla (uzaktan eğitim sürecinde lisansüstü eğitim veren öğretim üyeleri) süreç içerisinde uzaktan eğitim platformları üzerinden yapılan görüşmeler hakkında görüş alışverişi yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda inandırıcılığı artırmak için araştırmacıların, veri kaynakları üzerinde kendi varlığından ve öznel algılarından kaynaklanabilecek etkiyi azaltmak için veri kaynakları ile uzun süreli etkileşim içinde bulunmaması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın inandırıcılığını arttırmak için araştırmacılar birden fazla lisansüstü öğrenci (15) ile görüşmeler yapmışlardır.

Nitel araştırmada aktarılabirliği artırmak için detaylı betimleme yapılması gerekliliği (Erlandson vd., 1993) koşulu doğrultusuna, çalışma grubundaki lisansüstü öğrenciler ile yapılan görüşmeler neticesinde erişilen bulgular detaylı olarak betimlenmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için son olarak verilerin doğrulanabilirlik ölçütlerini sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. Doğrulanabilirlik, güvenilirlik denetimi yapılırken izlenen yolun ve sürecin ayrıntılı bir biçimde belirtilmesini gerektirmektedir (Lincoln ve Guba, 1985). Bu araştırmanın doğrulanabilirliği için araştırmacılar, görüşme yoluyla elde ettikleri bulguları alan uzmanlarına inceletmişler ve veri toplama sürecinde yapılan faaliyetler konusunda (verilerin toplanması) ayrıntılı bilgilere yer vermişlerdir.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Covid 19 Pandemi Sürecinin Lisansüstü Eğitimin Amaçlarına Ulaşma Sürecine Etkilerine İlişkin Bulgular

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte bütün eğitim kademelerinde olduğu gibi yükseköğretimdeki eğitim faaliyetlerinde de değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreçte yükseköğretimde uzaktan eğitim yoğun olarak kullanılmıştır. Uzaktan eğitimin Covid-19 pandemi süreci ile birlikte yoğun olarak kullanılması lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşlerine göre belirlenen olumlu ve olumsuz etkiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine etkilerine ilişkin bulgular

Tema	Kodlar	Frekans
Olumlu Yönleri	Tekrar izleme	9
	Zaman yönetimi	8
	Bilgi birikimi	6
	Teknolojiyi etkin kullanma	5
	Geri dönüş	5
	Kendine daha fazla zaman ayırma	4
	Farklı kaynakları araştırma	3
	Eğitim maliyeti	3
	Farklı deneyim	3
	Esnek bir ölçme değerlendirme	2
	Eğitimin sürekliliği	2
Olumsuz Yönleri	Derslerin objektif ve nesnellikten uzak olması	9
	Öğretim üyeleri ile iletişimin yetersiz olması	8
	Sosyalleşmenin olmaması	7
	Derslerin kısıtlı işlenmesi	7
	Derslerin sıkıcı olması	5

Derslerin öğrenilmesinde zorluk	4
Değerlendirmenin objektif yapılmaması/yapılamaması	3
Erişim sorunları	3
Dikkat dağınıklığı	2
Ders yoğunluğu	2
Hedeflere ulaşılmaması	2

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte uzaktan eğitimin yoğun olarak kullanılması lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşlerine göre belirlenen olumlu etkilere bakıldığında çalışma grubunda yer alan öğrencilerin %60'ı dersleri tekrar izlediğini, katılımcıların %53'ü zaman yönetimini iyi kullandığını, %40'ı bilgi birikimini artırdığını, %33'ü teknolojiyi etkin kullanımını artırdığını ve geri dönüş olanağı sağladığını, %27'si kendisine daha fazla zaman ayırdığını, %20'si eğitim maliyetinin düştüğünü ve farklı deneyimler elde ettiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte lisansüstü öğrencilerin %13'ü, esnek bir ölçme değerlendirme yapılması, eğitimin süreklilik göstermesi ve Covid-19 pandemi süreci ile birlikte yaşanan değişimlerin lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine yönelik olumlu etkileri olarak belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte uzaktan eğitimin yoğun olarak kullanılması, lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine olumsuz etkileri olmuştur. Lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşlerine göre belirlenen olumsuz etkilere bakıldığında çalışma grubunda yer alan öğrencilerin %60'ı derslerin objektif ve nesnellikten uzak olduğunu, %53'ü öğretim üyeleri ile iletişimin yetersiz olduğunu, %47'si sosyalleşmenin olmadığı ve derslerin kısıtlı işlendiğini, %33'ü derslerin sıkıcı geçtiğini, %27'si derslerin öğrenilmesinde zorluk yaşandığını, %20'si değerlendirme objektif yapılmadığı ve erişim sorunlarının olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte lisansüstü öğrencilerin %13'ü, Covid-19 pandemi süreci ile birlikte yaşanan değişimlerin lisansüstü eğitim sürecinde öğrencilerin ekran başında uzun zaman geçirmesine sebebiyet verdiği bu durumun da dikkat dağınıklığına neden olmasının yanında derslerde istenilen hedeflere ulaşmada sıkıntılar oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte uzaktan eğitimin yoğun olarak kullanılması lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine olumlu ve olumsuz etkilerine ilişkin olarak bazı lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Dersleri Tekrar İzleme

Öğrenci 5. “... Ayrıca hocanın derslerini istediğim zamanda ve yerde tekrar edebilme fırsatı buluyorum...”

Öğrenci 15. “... Uzaktan eğitim ile yapılan canlı derslerin tekrar tekrar izlenilmesi sayesinde bilgi birikimim artmış oldu. İstedğim zaman dersleri tekrar edebiliyorum...”

Zaman Yönetimi

Öğrenci 10. “... Covid-19 salgının başlamasından sonra uzaktan yapılan lisansüstü dersler sayesinde zamandan büyük bir tasarruf sağlanmıştır. Daha önceleri derse gitmek için hazırlık, gidiş-dönüş yol süresi, ders süresi toplamda uzun bir zaman alırken, pandemi ile birlikte bu zamanlarda büyük bir tasarruf sağlanmıştır... Lisansüstü eğitim programlarına genel baktığımızda eğitimi alanların çoğunluğu çalışan kesim olmaktadır. Bu sürecin olması hem öğretim üyelerine hem de öğrencilere zamanlarını daha iyi yönetebilmelerine imkan sağlamıştır...”

Derslerin Objektif ve Nesnellikten Uzak Olması

Öğrenci 9. “... Öğretim üyelerinin dersleri monoton bir şekilde anlatmaları ve içeriği etkin bir şekilde düzenlememelerinden dolayı dersler objektif ve nesnellikten uzak kalmıştır. Bu süreçte tam olarak kontrol edilemeyen bir ders ortamı ve tam olarak kontrol edilip denetlenemeyen ölçme-değerlendirme ortamı derslerin amaçlanan objektif verilerine zarar vermektedir...”

Sosyalleşmenin Olmaması

Öğrenci 5. “...Derslerin bire bir yani yüz yüze işlenmemesi, karşılıklı iletişimi engellediğinden dersler daha soğuk ve monoton geçtiği gibi öğrenciler olarak sosyalleşemiyoruz...”

3.2. Covid 19 Pandemi Süreci İle Birlikte Danışman Öğretim Üyesi-Öğrenci İletişimine İlişkin Bulgular

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte danışman öğretim üyeleri ile danışan durumundaki öğrenciler arasında iletişim kanallarında ve iletişim durumlarında değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreçte iletişim uzaktan erişim vasıtaları ile sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin, Covid-19 pandemi süreci ile birlikte danışman öğretim üyeleri ile hangi iletişim kanallarıyla iletişim sağladıkları ve süreçte iletişimde yaşanan değişimin olumlu ve olumsuz etkilerine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Covid-19 pandemi sürecinde danışman öğretim üyesi-öğrenci iletişimine ilişkin bulgular

Tema	Kodlar	Frekans
İletişim Kanalları	Uzaktan görüşme programları (Zoom, Mergen, Google Meet, Microsoft Team)	15
	Telefon	9
	Email	5
	Whathapp	5
Olumlu	Sürekli iletişim	6
	Danışman öğretim üyesinin pozitif yaklaşımı	4
	Geri Dönüş	3
	İstenildiği zaman görüşebilme	2
	İletişimde zaman ve mekanın sınırlı olmaması	2
Olumsuz	Kendimi ifade edemiyorum	6
	İnternet kaynaklı	4
	Bütün sorulara cevap alamamak	3
	Görüşmelerin hemen sonlandırılması	3
	Ulaşılamaması	3
	Bilgi almada yetersiz kaldığı	2
	Uzaktan iletişimin zorluklar çıkardığı	2

Covid-19 pandemi sürecinin öğretim üyeleri ile lisansüstü öğrenciler arasındaki iletişim kanallarına ve iletişim durumlarına etkileri olmuştur. Bu süreçte iletişimin uzaktan

erişim vasıtaları ile sağlanmasında çeşitli iletişim kanalları kullanılmıştır. Lisansüstü eğitim alan öğrencilerin tamamı ders aldıkları öğretim üyeleri ile iletişimde uzaktan görüşme programlarını (Zoom, Mergen, Google Meet, Microsoft Team), %60'ı telefonu, %33'ü e-maili ve whatsappı kullandıklarını belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğretim üyeleri ile lisansüstü öğrenciler arasındaki iletişim kanallarındaki değişimlerin olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Öğrencilerin yanıtları incelendiğinde bu etkinin olumlu yönlerine ilişkin olarak öğrencilerin %40'ı sürekli iletişim sağlayabildiklerini, %27'si ders aldıkları öğretim üyelerinin pozitif yaklaşımda bulunduğunu, %20'si geri dönüşün çabuk ve hızlı olduğunu, %13'ü istediği zaman ders aldıkları öğretim üyeleri ile görüşebildiklerini ve iletişimde zaman ve mekanın sınırlı olmadığını belirtmişlerdir. Tablo 2'deki öğrenci yanıtları incelendiğinde Covid-19 pandemi sürecinin öğretim üyesi-öğrenci iletişimine olumsuz etkisine ilişkin olarak öğrencilerin %40'ı kendisini yeterince ifade edemediklerini, %27'si internet kaynaklı iletişim sorunu yaşadıklarını, %20'si derslerde bütün sorularına cevap alamadıklarını, görüşmelerin hemen sonlandırıldığı ve bazı öğretim üyelerine ulaşmada sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte lisansüstü öğrencilerin %13'ü bu süreçte bilgi alma konusunda yetersizliklerin olduğunu ve uzaktan iletişimde zorluklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğretim üyeleri ile lisansüstü öğrenciler arasında iletişim kanallarında ve iletişim durumlarında değişiklikler yaşanması ve bu durumların iletişime ilişkin olumlu ve olumsuz etkilerine ilişkin bazı lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Sürekli İletişim

Öğrenci 1 “...Hocalarımızla Zoom üzerinden iletişim sağlıyoruz. Gerekliğinde telefon ve mail ile de görüşüyoruz. Ayrıca Whatsapp gruplarına hocalarımız üye, bu sayede sürekli iletişim halindeyiz. Çok sayıda iletişim kanalı ile sürekli iletişimdeyiz...”

Pozitif Yaklaşım

Öğrenci 13 “... Bu süreçte hocalarımızın uzaktan eğitimin kayıt ortamı oluşturmasını sağlamasından dolayı mı bilemiyorum ama pozitif bir yaklaşım içerisinde olduklarını görüyorum. Ne zaman danışmanım ile iletişime geçsem veya başka hocalarımla iletişime geçsem bana sürekli yardımcı oluyor ve pozitif bir şekilde bana yaklaşıyorlar...”

Kendimi İfade Edemiyorum

Öğrenci 13 “... Kısıtlı bir sürede iletişim olduğu için kendimi ifade etmekte zorlanıyorum. Kendimi anlatamıyorum...”

İnternet Kaynaklı

Öğrenci 3 “... Çalıştığım yerde maalesef internet alt yapısı sıkıntılı olduğundan dolayı danışmanım ile iletişim sağlarken zorlanıyorum...”

Bilgi Almada Yetersiz Kalıyorum

Öğrenci 1 “... Yüz yüze görüşme imkanı bulmadığımdan lisansüstü düzeyde edinmem gereken yeterli bilgi ve donanıma sahip olamadım...”

3.3. Covid 19 Pandemi Süreci İle Birlikte Lisansüstü Eğitim Alan Öğrencilerin Derslere Katılım Durumuna ve Derslerin Etkililiğine İlişkin Bulgular

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğrencilerin derslere katılım durumunda ve derslerin etkili bir şekilde işlenmesinde değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreçte derslere katılım uzaktan eğitim araçları ile sağlandığından yüz yüze eğitimden farklı bir derse katılım ve ders işleme biçimi oluşmuştur. Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin Covid-19 pandemi süreci ile birlikte derse katılım durumlarında ve dersin etkili bir biçimde işlenmesinde yaşanan değişimin olumlu ve olumsuz etkilerine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Covid-19 pandemi sürecinde ders katılım durumlarına ve derslerin etkililiğine ilişkin elde edilen bulgular

Tema	Kodlar	Frekans
Derslere Katılım Durumları	İstediğim zamanda dinliyorum	8
	Sürekli katılıyorum	7
Derslerin Etkililiği	Canlı derslere katılmada zaman sıkıntısı yaşıyorum	5
	Erişim sorunları	4
Derslerin Etkililiği	Dikkat dağılımı	7
	Ekonomik olması (zaman, maliyet)	6
	Bilgiye erişimdeki kolaylık	6
	Süreklilik/Derslerin aksamaması	6
	İçerik zenginliği	5
	Monoton	4
	Pasif dinleyici	4
	Derslerin tek taraflı anlatımı	4
	Sunum yapan kişiye göre değişim	4
	Uygulama gerektiren etkinliklerin yapılamaması	3
	Ölçme ve değerlendirmenin yetersizliği	2
Göz temasının olmaması	2	

Covid-19 pandemi sürecinin öğrencilerin derslere katılım durumuna ve derslerin verimliliğine etkileri olmuştur. Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin %47'si Covid-19 pandemi süreci ile birlikte derslere katılımda zaman, mekan, ekonomiklik ve hızlı erişimden dolayı sürekliliğin olduğunu, bilgiye erişimin kolay olduğunu, %53'ü istenildiği zaman dersleri tekrar izleme ve dinleme imkanı bulunduğunu belirtmiştir. Bunun yanında öğrencilerin %33'ü canlı derslere katılımda sıkıntı yaşadığını fakat derslerin offline olarak tekrar izlenme olanağı olması sebebiyle bu sıkıntıların aşıldığını derslere katılım sorununun büyük oranda giderildiğini belirtmişlerdir. Yüz yüze eğitim şartlarında katılım gösterilmeyen derslerde neler yaşandığını, neler konuşulduğunu öğrenme olanakları olmadığından Covid-19 pandemi sürecinin derslere katılım konusunda olumlu etkilerinin olduğu öğrenciler tarafından belirtilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin %27'si Covid-19 pandemi süreci ile birlikte derslere katılımda erişim sıkıntıları yaşandığını belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte derslerin etkililiğine ilişkin olarak araştırmaya katılım gösteren öğrenciler yoğun olarak olumsuz görüş belirtmişlerdir. Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin %47'si uzun süre ekran başında olmanın dikkat dağınıklığına

neden olduğu için derslerin etkili bir biçimde işlenemediği, %40'ının Covid-19 pandemi süreci ile birlikte derslerin uzaktan eğitim vasıtaları ile işlenmesinin zaman, mekân, maliyet açısından avantajlar sağlamasının derslerin aksamamasına neden olduğunu, %33'ünün video, ses kaydı, ekran ve görüntü paylaşımı sayesinde derslerde içerik zenginliğinin oluştuğunu, %27'sinin derslerin monoton geçtiğini, tek taraflı anlatımın öğrencileri pasif dinleyici olarak konumlandığını, derslerin etkililiğinin sunum yapan kişiye göre değişiklik gösterdiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin %20'si uygulama gerektiren etkinliklerin yapılamamasının derslerin etkili işlenmesinde sıkıntılar oluşturduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin %13'ü göz temasının sağlanamamasının derslerin etkili işlenmesinin önünde engel teşkil ettiğini ve Covid-19 pandemi süreci ile birlikte ölçme-değerlendirmede yetersizliklerin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğrencilerin derslere katılım durumunda değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreç ile birlikte ders katılım durumlarında yaşanan değişimin olumlu ve olumsuz etkilerine ilişkin olarak bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Sürekli Katılım

Öğrenci 3 “... *Derse zamanında ve sürekli katılım sağlıyorum...*”

Öğrenci 5 “... *Derslerin tamamına katıldım. Videoları izledim ve dokümanları indirip hazırlık çalışmalarını tamamladım...*”

Canlı Derslere Katılmada Zaman Sıkıntısı

Öğrenci 13 “... *Bir kurumda çalışıyorum. Canlı dersler mesai çıkış saatlerine veya mesai saatlerine denk geldiğinden derse katılmada zaman sıkıntısı yaşıyorum...*”

Dikkat Dağılıklığı

Öğrenci 2 “... *Bazı hocalarımız dersi tek düze şekilde anlatıyorlar böyle olunca da ister istemez dikkatim dağılıyor. Belli bir süreden sonra dinlemek çok zor geliyor...*”

Öğrenci 7 “... *Dersler genellikle video gösterimi ve power point sunumu şeklinde işlendiği için belli bir süre sonra dikkatim dağılıyor ve derse odaklanmada zorluk yaşıyorum. Benzer durumun diğer arkadaşlarımda da yaşandığını gözlemliyorum...*”

Öğrenci 8 “... *Bazı derslerde sunumlar çok uzun olduğu için belli bir süreden sonra dikkat dağılıyor ve ders anlamsız bir hal alıyor...*”

Derslerin Aksamaması/Süreklilik

Öğrenci 9 “... *Olumlu yönü derslere devamın yüksek oluşu. Hem öğrencilerin derslere katılımı yüksek, hem de hocaların. Önceleri hocanın işi olduğu zaman ders işlenmiyordu. Ama pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile hocalar derslerini olumsuz bir durum olduğunda başka bir zaman verebiliyorlar. Derslerde süreklilik oluyor, aksamıyor...*”

Öğrenci 3 “... *Zamana bağlı kalmadan istediğimiz kadar aynı konuyu dinleyebiliyoruz...*”

Ölçme-Değerlendirme

Öğrenci 5 “...*Pandemi sürecinde sağlıklı bir ölçme ve değerlendirme yapılmıyor. Art niyetli kişiler için uygun ortam var. Öğrenciler birbirlerinden veya başkalarından yardım alabiliyorlar. Bu yüzden ölçme ve değerlendirmenin yetersiz olduğunu söyleyebilirim...*”

Öğrenci 12 “...Uygulama gerektiren ölçme-değerlendirme faaliyetleri pandemi sürecinde yapılamadığından derslerin verimliliği olumsuz etkileniyor...”

Pasif, Monoton Ders Ortamı

Öğrenci 4 “... Canlı derslere ders anlatımı tek taraflı olduğu için dersler etkisiz bir şekilde monoton geçiyor. Ayrıca bizler pasif durumdayız. Hoca ders anlatana kadar veya o hafta sunum sırası gelen arkadaş sunumunu bitirene kadar pasif durumdayız. Dersler bu yüzden sıkıcı geçiyor...”

Öğrenci 6 “...Derslerde bazı hocaların hazırladıkları sunumu okumakla geçirmesi, derste monoton bir ortam oluşturuyor. Bu durum karşılıklı iletişimin olmamasına neden oluyor...”

3.4. Covid 19 Pandemi Süreci İle Birlikte Lisansüstü Öğrenciler Arasındaki İlişkilerde Yaşanan Değişimlere Ait Bulgular

Covid-19 pandemi süreci, lisansüstü eğitim alan öğrencilerin derslere katılım durumlarında ve öğrenciler arasındaki iletişimde değişikliklere neden olmuştur. Bu süreçte derslerin uzaktan eğitim araçları ile işlenmesi, lisansüstü öğrencilerin de birbiri ile olan ilişkilerinde uzaktan erişim araçlarını kullanmasına neden olmuştur. Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin, Covid-19 pandemi sürecinde sınıf arkadaşları ile iletişimlerine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Covid-19 pandemi sürecinde lisansüstü öğrenciler arasındaki ilişkilere ilişkin bulgular

Tema	Kodlar	Frekans
İlişki	İletişim sınırlılığı	8
	Sosyal ağlarla iletişim	6
	Salgın ilişkileri olumsuz etkiledi	5
	Arkadaş edinememe	4
	Grupla çalışmama	4

Covid-19 pandemisi nedeniyle uzaktan eğitim alan öğrenciler ile yüz yüze eğitim alan öğrencilerin sınıf arkadaşlarıyla olan iletişiminde farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin %53’ü Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğrenciler arasındaki iletişimde sınırlılıkların oluştuğunu, %40’ı sosyal ağlarla iletişim sağladıklarını, %33’ü salgının öğrencilerin birbirleriyle ilişkilerini olumsuz etkilediğini, %27’si Covid-19 pandemi sürecinin yeni arkadaş edinimini ve grupla çalışmayı engellediğini belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte lisansüstü eğitim alan öğrenciler arasındaki ilişkilerde değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreç ile birlikte lisansüstü eğitim alan öğrenciler arasındaki ilişkiler konusunda bazı lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşleri şu şekildedir:

İletişim Sınırlılığı

Öğrenci 11 “... Dönem arkadaşlarımla bir araya gelmediğim için bir çoğunu hiç görmedim, tanımıyorum. Bundan dolayı arkadaşlarımla iletişimim sınırlı kaldı. Mevcut iletişimimiz sadece zorunlu olarak dersle ilgiliydi bunun dışında olmadı...”

Öğrenci 2 “... Bu süreçte sağlıklı bir iletişim olduğunu söyleyemem. Arkadaşlarımla sadece online ve telefon ile görüşebiliyorum. Bundan dolayı iletişim istediğimiz gibi olmuyor. Sadece sınırlı zamanda sınırlı konularda iletişimimiz oluyor...”

Olumsuz Etki

Öğrenci 8 “... Covid-19 ile yüz yüze olan ilişkiler uzaktan yapılmaya başlandı. Günlük hayattaki ilişkiler etkilendiği gibi eğitim ortamımız da etkilendi. Bu etki ilişkiler ve iletişim açısından olumsuz oldu. İlişkiler genellikle sosyal ağlar üzerinden yapılmaya başlandı. Bu durumda sosyalleşmeyi, grupla çalışmayı ve arkadaş ilişkilerini olumsuz etkiledi...”

Arkadaş Edinememe

Öğrenci 14 “...Covid-19 sürecinin olumsuz yönlerinden biri yüz yüze gelememektir. Yeni arkadaşlarla tanışmayı çok isterdim ama maalesef bu amansız hastalık yüzünden bunu yapamadık. Lisansüstü düzeyde yeni arkadaşlar edinemedik...”

3.5. Covid 19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Aracılığıyla Gerçekleştirilen Lisansüstü Eğitim Faaliyetlerinde Öğretim Üyelerinin Etkililiğine İlişkin Bulgular

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğrencilerin; öğretim üleriyle iletişimi, derslere katılım durumları ve sınıf arkadaşlarıyla ilişkilerinde değişiklikler yaşanmıştır. Bunların yanında Covid-19 pandemi süreci, lisansüstü eğitimde öğretim üyelerinin ders işleme durumlarına da etki etmiştir. Bu etkilere ilişkin lisansüstü öğrencilerin ifade ettikleri görüşlerden elde edilen bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Covid-19 pandemi süreci ile birlikte lisansüstü eğitim faaliyetlerinde öğretim üyelerinin ders işleme durumlarına ilişkin öğrenci görüşlerine ait bulgular

Tema	Kodlar	Frekans
Ders İşleme	Monoton ders anlatımı	7
	Farklı yöntem ve teknik kullanamama	7
	Araştırmaya dayalı yöntem azlığı	7
	Etkili ve dikkat çekici olmama	7
	Verimlilik sorunu	7
	Bilgilerin tam anlamıyla aktarılamaması	6
	Güvenirliliği düşük ölçme-değerlendirme	6
	Çoktan seçmeli sınavlar	6
	Uygulamaya yönelik sınav azlığı	6
	Şartlara göre güncelleme	5
	Kısmen yetersiz	5
	Süre yetersizliği	5
	Öğretim üyesine göre farklılık	4

Covid-19 pandemi süreci ile birlikte lisansüstü eğitim veren öğretim üyelerinin ders işleme durumlarında farklılıklar yaşanmıştır. Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin %47’si lisansüstü eğitimde öğretim üyelerinin ders işlerken tekdüze ders anlattıklarını, derslerde farklı yöntem ve teknikleri kullanmadıklarını, araştırmaya dayalı yöntemleri az kullandıklarını, etkili ve dikkat çekici bir ders anlatımı yapamadıklarını ve

derslerde verimlilik sorunu olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğrencilerin %40'ı, öğretim üyelerinin vermek istediği bilgileri tam olarak aktaramadığını da belirtmişlerdir. Benzer şekilde öğrencilerin %40'ı Covid-19 pandemi süreci ile birlikte lisansüstü düzeyde yoğun olarak tercih edilen çoktan seçmeli sınavların güvenilirliğinin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu süreçte uygulamaya yönelik sınavların pek fazla tercih edilmediğini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrencilerin %33'ü lisansüstü eğitimde öğretim üyelerinin ders işlerken kendilerini yeni ortama tam olarak güncelleyemediklerini ve kısmen yetersiz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler öğretim üyelerinin ders işlerken süreyi iyi kullanamadıklarını bu nedenle süre yetersizliği problemleri yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunların yanında öğretim üyelerinin ders işleme durumlarının öğreticiye göre farklılık gösterdiği, bazı derslerde dersin verimli ve etkili geçtiği durumlar yaşanırken bazı derslerde verimsiz ve etkisiz bir ders işlendiğini belirtmişlerdir. Öğrenciler bu durumun öğretim üyelerinin ders işleme becerisinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Covid-19 pandemi süreci, lisansüstü eğitimde öğretim üyelerinin etkililiğine ilişkin olarak bazı lisansüstü eğitim alan öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Farklı yöntem ve teknik kullanamama

Öğrenci 4 “... Bu süreçte işlenen derslerde farklı yöntem ve tekniklerin kullanımı sınırlıydı. Öğretim üyeleri genellikle düz anlatım yöntemi ile ders anlatmışlardır. Bu da dersi belli bir süre sonra sıkıcı hale getiriyor. Ayrıca bazı hocaların derslerde yalnızca dökümanlar üzerinde okuma yapması dersi ilgisiz hale getirmiştir...”

Öğrenci 11 “... Genel itibari ile öğretim üyeleri sunuş yoluyla ve okuma yaparak ders işlemektedir. Bu da derslerin verimini düşürmektedir...”

Güvenirliliğin düşük ölçme-değerlendirme

Öğrenci 13 “... Öğretim üyelerinin sordukları sorularının güvenirliliği çok düşüktü sorular konulara eşit bir şekilde dağılmamıştı...”

Öğrenci 14 “... Bazı hocalarımız sınavlarda bizi bir iki kitaptan sorumlu tutmalarına rağmen sınavda çok az soru sormaları ölçme ve değerlendirme kriterlerine düşüktü...”

Öğrenci 15 “... Hocalarımızın yaptığı sınavlar uzaktan olduğu için kopya çekmeye müsaitti. Öğrencilerin birbirlerinden, başkalarından veya internet üzerinden ulaşabildikleri kaynaklardan sınavlarını yaptıklarını bu süreçte daha fazla duymaya başladık. Bu yüzden yapılan ölçme-değerlendirmelerin güvenilir olduğunu söyleyemem...”

Süre Yetersizliği

Öğrenci 6 “...Derslerin belli bir süre içerisinde işlenmesi gerekiyor. Gerek yüz yüze gerekse de uzaktan eğitim yolu ile işlenen derslerde. Fakat uzaktan eğitim sürecinde bağlantı problemi, sesim gelmiyor, görüntü gelmiyor, görüntü dondu, ses gitti, hocam işim vardı derse geç katılım gösterdim burayı tekrar anlatır mısınız gibi durumlar çokca rastlanılmaktadır. Bu yüzden ders süreleri yetersiz kalıyor. Ayrıca art arda canlı dersler olması da hocalarımızın ek süre kullanmasını engelliyor...”

Öğrenci 12 “...Yapılan sınavlarda öğrenciler özellikle klasik sınavlarda süre sıkıntısı yaşıyorlar. Özellikle klavyeyi hızlı kullanamamak en büyük sıkıntılar arasındadır. Klavyeyi hızlı kullanamayanlar süreyi de yetiştiremiyorlar. İstedikleri zaman istedikleri sürede istediklerini sınava yansıtıyorlar...”

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada Covid-19 pandemi süreci ile birlikte uzaktan eğitimin yoğun olarak kullanılmasının, lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Olumlu etkiler olarak dersleri tekrar tekrar izleme olanağı olması, zaman yönetimine yönelik avantajlar, bilgi birikimini artırması, teknolojiyi etkin olarak kullanma, eğitim maliyetinin düşmesi, farklı deneyimler yaşanması, bireylerin kendisine fazla zaman ayırması, esnek bir ölçme değerlendirme sağlaması ve eğitimin süreklilik göstermesi belirlenmiştir. Olumsuz etkiler olarak ise; derslerin objektif ve nesnellikten uzak olması, öğretim üyeleri ile iletişimin yetersizliği, sosyalleşmenin olmaması, derslerin kısıtlı (süre, erişim sıkıntısı, pasif dinleyici, tekdüze anlatım vs.) işlenmesi, derslerin sıkıcı geçmesi, derslerin öğrenilmesinde zorluk yaşanması, değerlendirmenin objektif yapılamaması, erişim sorunları ve dikkat dağınıklığı olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre beklenmedik bir durum olan Covid-19 pandemi sürecinin, lisansüstü eğitimin amaçlarına ulaşma sürecine olumlu ve olumsuz etkileri olduğu açıktır.

Yapılan araştırmada Covid-19 pandemi süreci ile birlikte lisansüstü eğitim veren öğretim üyelerinin ders işleme durumlarında farklılıklar yaşandığı belirlenmiştir. Süreç içerisinde monoton ders anlatımının olduğu, derslerde farklı yöntem ve tekniklerin kullanılmadığı, araştırmaya dayalı yöntemlerin daha az kullanıldığı, etkili ve dikkat çekici bir ders anlatımının olmadığı belirlenmiştir. Araştırmada yaşanan bu durumların derslerde verimlilik sorununa neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada öğretim üyelerinin vermek istediği bilgileri tam olarak öğrencilere aktaramadığı, Covid-19 pandemi süreci ile birlikte lisansüstü düzeyde yoğun olarak tercih edilen çoktan seçmeli sınavların güvenilirliğinin düşük olduğunu ve uygulamaya yönelik sınavların az olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılım gösteren lisansüstü öğrenciler, lisansüstü eğitimde öğretim üyelerinin ders işlerken kendilerini yeni ortama uygun olarak güncelleyemediklerini ve kısmen yetersiz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler öğretim üyelerinin ders işlerken süreyi iyi kullanamadıkları ve süre yetersizliği problemleri yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunların yanında öğretim üyelerinin ders işleme durumlarının öğreticiye göre farklılık gösterdiği bazı derslerde dersin verimli ve etkili geçtiği durumlar yaşanırken bazı derslerde verimsiz ve etkisiz bir ders durumunun yaşandığını belirtmişlerdir. Öğrenciler bu durumun öğretim üyelerinin ders işleme becerisinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Araştırmada Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü öğrencilerin derslere katılım durumuna ve derslerin öğretim üyelerince etkili bir şekilde işlenmesine etkisi olduğu belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin Covid-19 pandemi süreci ile birlikte zaman, mekan, ekonomiklik ve hızlı erişimden dolayı derslere katılımında sürekliliğin olduğunu, istenildiği zaman istenildiği yerden dersleri tekrar dinleme ve izleme olanağının oluştuğunu, bilgiye erişimin kolay olduğunu belirttikleri saptanmıştır. Benzer şekilde Ballıel Ünal (2017), Başar, Arslan, Günsel ve Akpınar (2019), Bayram, Peker, Aka ve Vural (2019), Altun Ekiz (2020), Genç, Engin ve Yardım (2020), Solak, Ütebay ve Yalçın (2020), Tesar (2020) yaptıkları çalışmalarda Covid-19 pandemi süreci ile birlikte eğitim-öğretim faaliyetlerinin uzaktan erişim vasıtaları ile sağlanmasının zaman ve mekan bakımından esneklik oluşturduğunu ve ekonomik olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmada Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğrencilerin derslere erişim sıkıntıları yaşadığı belirlenmiştir. Benzer şekilde Aktaş, Büyüktaş, Gülle ve Yıldız (2020), Altun Ekiz (2020), Genç, Engin ve Yardım (2020), Karakuş ve Yanpar Yelken (2020), Kürtüncü ve Kurt (2020), Serçemeli ve Kurnaz (2020), Telli Yamamoto ve Altun (2020)

pandemi sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerinde öğrencilerin internet erişiminden kaynaklanan erişim sıkıntıları yaşadığını tespit etmişlerdir.

Araştırmada Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğrencilerin arasındaki ilişki ve iletişimde sorunlar ortaya çıktığı gibi öğretim üyeleri ile öğrenciler arasında da sorunlar olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Asadı, Khodabandeh ve Yekta (2019), Bayram vd. (2019), Genç, Engin ve Yardım (2020), Hotay vd. (2020), Karakuş vd. (2020), Keskin ve Özer Kaya (2020) araştırmalarında pandemi sürecinde iletişim sorunlarına ilişkin sonuçlara ulaştıkları belirlenmiştir.

Araştırmada öğrencilerin birbiri ile olan ilişkilerde sosyal ağlarla iletişimi sağladıkları belirlenmiştir. Bunun yanında araştırmada salgının ikili ilişkileri olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar Covid-19 pandemi süreci ile psiko-sosyal sıkıntıların ortaya çıktığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Benzer sonuçlar Ekiz, İlman ve Dönmez (2020), Hotar, Omay, Bayrak, Kuruüzüm ve Ünal (2020), Kürtüncü ve Kurt (2020), Serçemeli ve Kurnaz (2020) tarafından yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlarla da örtüşmektedir.

Araştırmada katılımcı öğrencilerin görüşlerine göre Covid-19 pandemi sürecinin yeni arkadaş edinmede ve grupla çalışmada sıkıntılar oluşturduğu tespit edilmiştir. Covid-19 pandemi süreci ile birlikte öğrencilerin sosyal yaşamında engeller oluştuğunu bu nedenle sosyalleşemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sosyalleşme ile ilgili olarak Asadı, Khodabandeh ve Yekta (2019), Bayram vd. (2019), Genç, Engin ve Yardım (2020), Hotay vd., (2020), Karakuş ve Yanpar Yelken (2020), Keskin ve Özer Kaya (2020) yaptıkları çalışmalarda uzaktan eğitimde öğrencilerin sorunlar yaşadığını belirtmişlerdir. İfade edilen çalışmaların yapılan araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmanın sonuçları doğrultusunda uygulayıcılar ve araştırmacılar için aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Araştırmada Covid-19 pandemi sürecinin, lisansüstü eğitim faaliyetlerine olumsuz etkileri arasında iletişim sorunlarının olduğu belirlenmiştir. İletişim sorunlarının aşılması için öğretim üyelerinin ve öğrencilerin iletişim kanallarını daha güçlü bir şekilde kullanmaları gerekmektedir.
- Araştırmada derslerde düz anlatım yönteminin yoğun olarak kullanıldığı, derslerin monoton geçtiği ve öğrencilerin pasif öğrenen konumunda olduğu saptanmıştır. Belirtilen durumların aşılması için öğretim üyelerinin ders içeriklerini video, ses ve görseller gibi araçlarla veya online olarak öğrencileri aktif duruma getirecek içeriklerle zenginleştirmeleri gereklidir.
- Covid-19 pandemisi nedeniyle uzaktan eğitim sürecinin başlaması, teknolojik araç-gereçleri kullanım zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmada bu konuda öğretim üyeleri ve öğrenciler arasında yetersizliklerin olduğu belirlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerinde etkin olarak kullanılabilmesi için gerek öğreten durumunda olan öğretim üyelerine gerekse de öğrenen durumundaki lisansüstü öğrencilere süreç içerisinde ihtiyaç duyulan teknolojileri etkin ve verimli bir biçimde kullanabilmeleri için çeşitli seminerler ve kurslar verilebilir.
- Yapılan araştırma İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesindeki çeşitli programlarda öğrenim gören öğrenciler ile sınırlıdır. Benzer çalışmalar farklı üniversitelerde ve enstitülerdeki öğrencilerle yapılabilir.
- Yapılan araştırma nitel araştırma deseni ile yapılmıştır. Benzer bir çalışmada lisansüstü öğrencilerin Covid-19 pandemi süreci ile ilgili olarak lisansüstü öğrenci

görüşleri, ölçekler ve anketler aracılığıyla belirlenerek nicel bir araştırma sürece dahil edilerek karma araştırma desenli çalışmalar yapılabilir.

- Yapılan araştırma lisansüstü öğrenci görüşleri ile sınırlıdır. Benzer çalışmalarda öğretim üyelerinin de görüşleri alınarak çift yönlü karşılaştırma yapılarak Covid-19 pandemi sürecinin lisansüstü eğitim faaliyetlerine etkisi daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Afşar, B. ve Büyükdoğan, B. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde İİBF ve SBBF öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki değerlendirmeleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 161-182.
- Akbal, H. ve Akbal, H. İ. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim ile ilgili yaşanan sorunların öğrenci bakış açısına göre AHP yöntemi ile incelenmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 533-536.
- Aksoğan, M. (2020). Opinions of students about distance education in the pandemi process. *MTU Journal of Engineering and Natural Sciences*, Special Issue, 1-9.
- Aktaş, Ö., Büyüktaş, B., Gülle, M. ve Yıldız, M. (2020). Covid-19 virüsünden kaynaklanan izolasyon günlerinde spor bilimleri öğrencilerinin uzaktan eğitime karşı tutumları. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Altun Ekiz, M. (2020). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin karantina dönemindeki uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri (nitel bir araştırma). *Journal of Sport and Recreation Researches*, 2(11), 1-13.
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi Yayını.
- Asadı, N., Khodabandeh, F., & Yekta, R.R. (2019). Comparing and contrasing the interactional performance of teachers and students in traditional and virtual classrooms of advanced writing course in distance education university. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 20(4), 135-148.
- Ballıel Ünal, B. (2017). Web tabanlı uzaktan eğitimin fen bilimleri konularında öğrenci başarısına etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9),481-490.
- Başar, M., Arslan S., Günsel, E. ve Akpınar, M. (2019). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 3(2), 14-22.
- Bayram, M., Peker, A.T., Aka, S.T. ve Vural, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim dersine karşı tutumlarının incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(3), 330-345.
- Durak, G., Çankaya, S. ve İzmirli, S. (2020). COVID-19 pandemi döneminde Türkiye'deki üniversitelerin uzaktan eğitim sistemlerinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(1), 787-809.
- Ekiz, T., İlman, E. ve Dönmez, E. (2020). Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile covid-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 139-154.

- Elcil, Ş. ve Sözen Şahiner, D. (2013). Uzaktan eğitimde iletişimsel engeller. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 525-537.
- Erlanson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., & Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. London: Sage.
- Ersoy, A. F. (2017). *Fenomenoloji*. (Editörler, A.Saban ve A.Ersoy), *Eğitimde nitel araştırma desenleri içinde* (81-138). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Esgice Gunduz, M., Kursun, E., Karaman, S., & Demirel, T. (2020). Problems, expectations, and amendments regarding distance education legislation in higher education institutions in Turkey. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21(4), 173-194.
- Genç, S. Z., Engin, G. ve Yardım, T. (2020). Pandemi (Covid-19) Sürecindeki Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Lisansüstü Öğrenci Görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 134-158.
- Hotar, N., Omay, R.E., Bayrak, S., Kuruüzüm, Z. ve Ünal, B. (2020). Pandeminin toplumsal yansımaları. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(2), 211-220.
- Iyer, P., Aziz, K., & Ojcius, D. M. (2020). Impact of COVID-19 on dental education in the United States. *Journal of dental education*, 84(6), 718-722.
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192.
- Karakuş, İ. ve Yanpar Yelken, T. (2020). Uzaktan eğitim alan üniversite öğrencilerinin sosyal bulunuşluk ile işlemsel uzaklıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 186-201.
- Keskin, M. ve Özer Kaya, D. (2020). Covid-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kürtüncü, M. ve Kurt, A. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 66-77.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: Sage Publications.
- MEB. (2020). Bakan Selçuk, koronavirüse karşı eğitim alanında alınan tedbirleri açıkladı. <https://www.meb.gov.tr/bakanselcuk-koronaviruse-karsi-egitim-alaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr>. 14.05.2021.
- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative research a guide to design and implementation* (Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2020). Öğretimde dijital dönüşüm ve öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluluğu: Pandemi döneminde Pamukkale Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi*, 11(1), 5-22.
- Serçemeli, M. ve Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Journal of International Social Sciences Academic Researches*, 4(1), 40-53.

- Solak, H.İ., Ütebay, G. ve Yalçın, B. (2020). Uzaktan eğitim öğrencilerinin basılı ve dijital ortamdaki sınav başarılarının karşılaştırılması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 41-52.
- Soran, H., Akkoyunlu, B. ve Kavak, Y. (2006). Yaşam boyu öğrenme becerileri ve eğitimcilerin eğitimi programı: Hacettepe Üniversitesi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 201-210.
- Şimşek, A. (2012). *Evren ve örneklem. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2653.
- Tarлакazan, E. ve Tarлакazan, B. E. (2020). Covid 19 pandemi sürecinde Türkiye’de uzaktan eğitim çalışmaları: Kastamonu Üniversitesi örneği. *Turkish Studies*, 15(7), 3107-3122.
- Telli Yamamoto, G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Telli, S. G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Tesar, M. (2020). Towards a post-covid-19 ‘new normality?’: Physical and social distancing, the move to online and higher education. *Policy Futures in Education*, 18(5), 556-559.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz İnce, E., Kabul, A., & Diler, İ. (2020). Distance education in higher education in the COVID19 pandemic process: A case of Isparta Applied Sciences University. *International Journal of Technology in Education and Science*, 4(4), 343-351.
- YÖK. (2020a). Basın açıklaması, <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/>, 16.06.2021.
- YÖK. (2020b). Yükseköğretim kurumlarında uzaktan öğretime ilişkin usul ve esaslar. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Uzaktan_ogretim/yuksekogretim_kurumlarinda_uzaktan_ogretime_iliskin_usul_ve_esaslar.pdf, 15.07.2021.
- Zan, N. ve Zan, B. U. (2020). Koronavirüs ile acil durumda eğitim: Türkiye’nin farklı bölgelerinden uzaktan eğitim sistemine dahil olan Edebiyat Fakültesi öğrencilerine genel bakış. *Turkish Studies*, 15(4), 1367-1394.